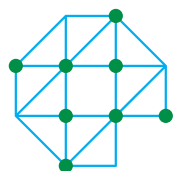

Werkpakket

Proeftuin Onderwijs met open leermaterialen

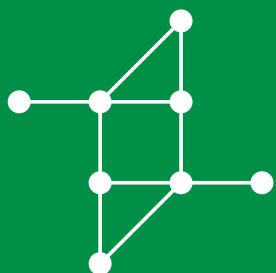
Professionaliseringsaanpak voor docenten
in het hoger onderwijs

Versnellingsplan
Onderwijsinnovatie
met ICT

docentprofessionalisering

Werkpakket

Proeftuin Onderwijs met open leermaterialen

Professionaliseringsaanpak voor docenten
in het hoger onderwijs

Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT

Zone Faciliteren en professionaliseren van docenten
Zone Naar digitale (open) leermaterialen
www.versnellingsplan.nl

Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT

Met medewerking van

Annemarie van den Broek, *Fontys Hogescholen*
Irma van Houts, *HAN University of Applied Sciences*
Michel Jansen, *SURF*
Michiel de Jong, *TU Delft*
Sylvia Moes, *Vrije Universiteit Amsterdam*
Marijn Post, *HAN University of Applied Sciences*
Leontien van Rossum, *Fontys Hogescholen*
Robert Schuwer, *Fontys Hogescholen*
Marlies ter Beek, *Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT*
Dorien Hopster-den Otter, *Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT*
Egbert Neels, *Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT / Reflect Academy*

September 2021

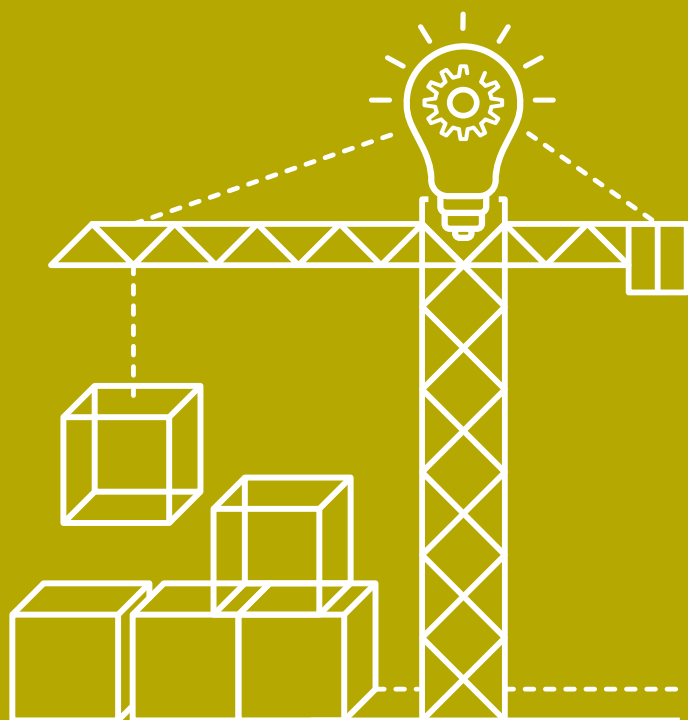
N.B. Omwille van de leesbaarheid wordt bij het verwijzen naar deelnemers aan de proeftuin gebruik gemaakt van 'de docent'. Dit kan men echter ook interpreteren als de rol die een docent heeft, zoals 'de onderwijsontwerper' of 'de ICTO-medewerker'. Ook wordt er in de tekst gebruik gemaakt van 'hij' en 'zijn'. Waar 'hij' of 'zijn' staat, kan uiteraard ook 'zij', 'haar', 'het' of 'hun' worden gelezen.

Op deze uitgave is de Creative Commons Naamsvermelding 4.0-licentie van toepassing. Maak bij gebruik van dit werk vermelding van de volgende referentie: Zone Faciliteren en professionaliseren van docenten (2021). Werkpakket proeftuin Onderwijs met open leermaterialen. Utrecht: Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT.

Inhoudsopgave

Achtergrond	5
Doel en doelgroep	6
Inhoudelijke verantwoording	7
<i>Waarom open leermaterialen?</i>	7
<i>Wat zijn open leermaterialen?</i>	9
<i>Hoe gebruik je open leermaterialen in je onderwijs?</i>	12
Werkwijze in de praktijk	17
Leerdoelen	17
Succescriteria	17
Vorm	18
Inhoud en opzet	19
Evaluatie	22
Lijst van termen	24
Referenties	25

Achtergrond

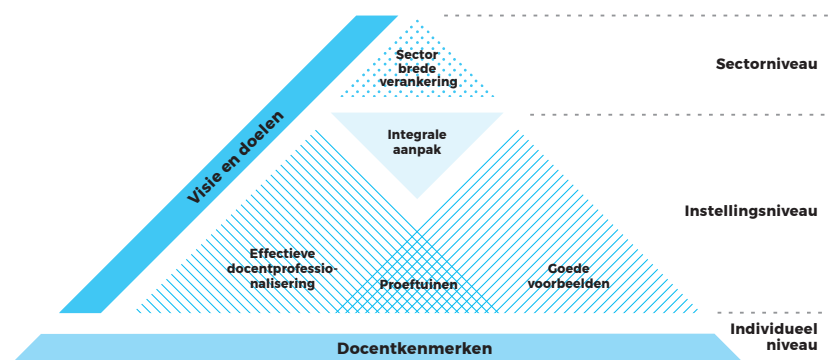
De proeftuin Onderwijs met open leermaterialen is ontstaan in het kader van het **Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT**. Met het Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT wordt gewerkt aan de kansen die digitalisering het hoger onderwijs in Nederland biedt. De missie van het Versnellingsplan is om binnen de eigen instelling én in samenwerking met andere universiteiten en hogescholen, ruimte te creëren om substantiële stappen te zetten op het gebied van digitalisering in het hoger onderwijs in Nederland. Het Versnellingsplan is een samenwerking van de Vereniging van Universiteiten, Vereniging Hogescholen en SURF.

Het vierjarig programma loopt van 2019 tot 2022 en is gebaseerd op drie ambities:

- Aansluiting op de arbeidsmarkt verbeteren;
- Flexibilisering van het onderwijs stimuleren;
- Slimmer en beter leren met technologie.

Twee zones van het Versnellingsplan hebben aan deze proeftuin samengewerkt. De zone Naar digitale (open) leermaterialen zet in op het optimaal benutten van de mogelijkheden van digitale leermaterialen in het hoger onderwijs. Het onderwijs is erbij gebaat wanneer docenten en studenten uit het steeds rijkere aanbod van digitale leermaterialen gemakkelijk een voor hen optimale mix kunnen samenstellen en gebruiken, ongeacht waar de materialen vandaan komen en of ze commercieel aangeboden of open te gebruiken zijn. Belangrijk is dat die leermaterialen aansluiten bij de onderwijsvisie van docent en instelling en bij de behoeften van de student. Om tot een optimale mix van leermaterialen te komen moeten gebruikers digitale leermaterialen makkelijk kunnen vinden, beoordelen en selecteren, eventueel naar behoefte kunnen aanpassen en uiteindelijk gebruiken. Daarnaast is het belangrijk dat gebruikers hun eigen leermateriaal gemakkelijk aan anderen beschikbaar kunnen stellen, om het aanbod van open digitale leermaterialen te vergroten en verrijken.

De **zone Faciliteren en professionaliseren van docenten** werkt toe naar een manier waarop instellingen kunnen nagaan in hoeverre zij in hun organisatie docenten effectief faciliteren en professionaliseren op het gebied van onderwijsinnovatie met ICT. Instellingen kunnen vervolgens op basis van een collectie van (bewezen) effectieve professionaliseringsstrategieën aan de slag met een verbetertraject. Daadwerkelijke versnelling vindt immers plaats in de instellingen. Daarom is in het bijzonder aandacht voor de ondersteuners van docenten en managers. De zone werkt aan vijf thema's, op sectorniveau, instellingsniveau en individueel niveau, die verbeeld zijn in een piramidemodel (zie Figuur 1). Een van die thema's is Proeftuinen voor professionalisering.

Figuur 1 Het piramidemodel van de Zone Faciliteren en professionaliseren van docenten.

Binnen het thema **Proeftuinen** combineert de zone enerzijds effectieve bouwstenen voor docentprofessionalisering en anderzijds goede inhoudelijke voorbeelden van onderwijs-innovatie met ICT in verschillende proeftuinen (Figuur 1). Deze proeftuinen worden zodanig ontwikkeld, beschreven en getest dat docenten worden geïnspireerd en geïnformeerd om aan de slag te gaan met het ontwerpen en geven van goed (doordacht) onderwijs en daarbij slim gebruik maken van digitale technologie – maar alleen als dat de didactiek ten goede komt.

De proeftuin Onderwijs met open leermaterialen is een pakket met materialen die instellingen kunnen gebruiken om zelf een docentprofessionaliseringsinitiatief rond open leermaterialen op te zetten, en hun medewerkers de eerste stappen rond dit onderwerp te laten zetten. In deze verantwoording is meer informatie over deze proeftuin te vinden. Naast een beschrijving van doel en doelgroep worden ook enkele basisideeën en begrippen beschreven die in de proeftuin worden gebruikt. Denk daarbij aan vragen als: Waarom deze proeftuin? Wat zijn open leermaterialen? Hoe kun je open leermaterialen in het onderwijs toepassen?

Doel en doelgroep

Het doel van deze proeftuin is om docenten en ondersteuners te professionaliseren in het werken met open leermaterialen en het verbeteren van hun onderwijs met open leermaterialen. We richten ons daarbij vooral op het publiek gefinancierde hoger onderwijs in Nederland, maar we denken dat elementen in deze proeftuin ook voor andere contexten bruikbaar zijn (bijvoorbeeld mbo).

Met deze proeftuin richten we ons op docenten en ondersteuners van onderwijs in brede zin. **Docenten** kunnen worden gezien als gebruiker of auteur van open leermaterialen. Zij integreren leermaterialen van anderen in hun eigen onderwijs, of bieden hun eigen leermaterialen aan anderen aan. **Ondersteuners** zijn over het algemeen op een andere manier betrokken. Zij dragen bij aan (of zijn verantwoordelijk voor) de ontwikkeling, publicatie, het (her)gebruik en onderwijskundige integratie van open leermaterialen in het onderwijs van de instelling waar ze werkzaam zijn. Omdat beide doelgroepen in dit proces veel met elkaar te maken hebben, kunnen zij gezamenlijk optrekken bij het doorlopen van de proeftuin. Natuurlijk zijn studenten ook belanghebbenden bij dit proces. Hoewel de activiteiten in de proeftuin niet speciaal gericht zijn op studenten staat het deelnemende instellingen vrij om hen hierbij te betrekken.

Inhoudelijke verantwoording

Waarom open leermaterialen?

Open leermaterialen zijn leermaterialen die vrij toegankelijk zijn, en aanpasbaar voor de gebruiker. De redenen om open leermaterialen in het onderwijs in te zetten zijn zeer divers en ook op meerdere niveaus te bekijken. Hieronder presenteren we een overzicht gefilterd vanuit diverse bronnen en gezien vanuit verschillende niveaus en perspectieven⁸⁻¹⁵.

Het delen en (her)gebruiken van open leermateriaal op internationaal niveau:

- Helpt bij het bereiken van [Sustainable Development Goal 4](#) (inclusiviteit, gelijkheid, toegankelijkheid en kwalitatief goed onderwijs).
- Ondersteunt het uitwisselen van kennis en innovatie rondom bepaalde vakgebieden wereldwijd en verbetert daarmee de kwaliteit van het betreffende vakgebied.
- Ondersteunt een gedragsverandering die nodig is rondom ethiek en publieke waarde van open delen, hoe we daarnaar handelen en welke keuzes we daarbij maken.

Het delen en (her)gebruiken van open leermateriaal op nationaal niveau:

- Helpt bij het realiseren van ambities uit [strategische agenda OCW richting 2025](#) (leven lang leren, flexibilisering, toegankelijkheid onderwijs, regionale verankering en internationale samenwerking).

Het delen en (her)gebruiken van open leermateriaal door onderwijsinstellingen:

- Ondersteunt de maatschappelijke verantwoordelijkheid van instellingen om materiaal dat gemaakt is met publieke gelden beschikbaar te stellen aan iedereen.
- Ondersteunt het uitwisselen en samen creëren van kennis tussen en samen met collega-instellingen en externe stakeholders (vakcommunity).

- Kan zorgen voor het verkrijgen en behouden van een goede instellingsreputatie, zowel landelijk als wereldwijd.
- Kan bijdragen aan reputatie, waardoor personeel en studenten worden aangetrokken.
- Moedigt innovatie en experimenteren aan en daarmee het maken van kwalitatief goede digitale leermaterialen.
- Moedigt goede content curatie aan op de instelling (bewaren, publiceren, delen, bronvermelding e.d.).
- Kan, omdat de materialen voor iedereen zichtbaar zijn, een rol spelen bij het evalueren van de kwaliteit van de gemaakte digitale leermaterialen en daarmee helpen bij het maken van keuzes rondom beleid en investeringen in digitale leermaterialen en randvoorwaarden die nodig zijn om materialen te maken en delen (bijvoorbeeld organisatorische en technische infrastructuur).

Het delen en (her)gebruiken van open leermateriaal door docenten:

- Ondersteunt bij het uitwisselen van kennis en materialen rondom het vakgebied van de docent waardoor de docent een breder aanbod aan kwalitatief hoogwaardig leermateriaal tot zijn/haar beschikking heeft.
- Kan andere docenten inspireren bij het maken van nieuwe, innovatieve en kwalitatief goede leermaterialen en leeractiviteiten.
- Biedt de mogelijkheid om je studenten een rijkere, persoonlijkere, flexibelere en meer inclusieve leeromgeving aan te bieden.
- Kan zorgen voor een besparing in kosten en tijd doordat je niet al het materiaal meer zelf hoeft te maken (kosteneffectiviteit).
- Ondersteunt bij het maken van leeractiviteiten die studentbetrokkenheid en -activiteit vergroten.
- Ondersteunt het krijgen van erkenning en waardering als docent voor het gemaakte materiaal, zowel binnen als buiten de instelling.

Het delen en (her)gebruiken van open leermateriaal door studenten:

- Zorgt voor gemakkelijke en gratis toegang tot kwalitatief goede digitale leermaterialen.
- Maakt het onderwijs flexibel en vergemakkelijkt het nemen van zelfregie en het maken van eigen keuzes in digitale leermaterialen.
- Ondersteunt bij het ontwikkelen van digitale skills, informatievaardigheden en peer(review) skills.
- Vergroot de studentbetrokkenheid en activiteit in de les.
 - Leert studenten als professional deel te nemen aan een vakcommunity en daarmee verantwoordelijkheid en eigenaarschap te nemen over opgeleverde producten.
 - Leert studenten kritisch te zijn op de inhoud en kwaliteit van digitale leermaterialen vanuit een bepaald vakgebied.

Wat zijn open leermaterialen?

Dit hoofdstuk is een aangepaste versie van een eerder verschenen blog van Robert Schuwer en Ben Janssen¹.

Digitale leermaterialen kunnen worden onderverdeeld naar twee dimensies:

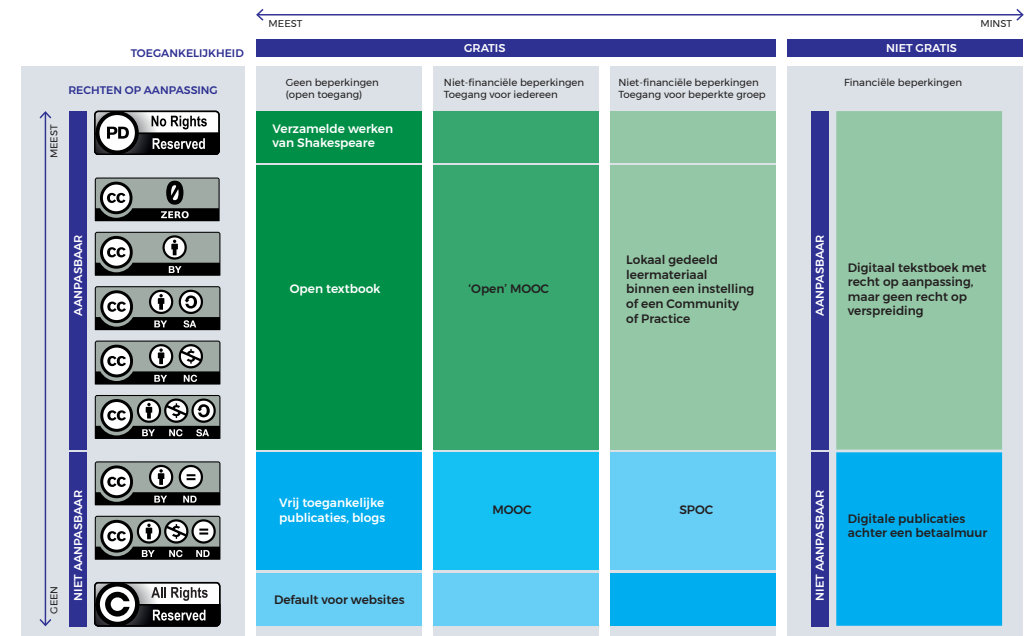
1. Toegang

- geen beperkingen (open toegang), toegankelijk voor iedereen
- niet-financiële beperkingen, toegankelijk voor iedereen
- niet-financiële beperkingen, toegankelijk voor een beperkte groep (*walled garden*)
- financiële beperkingen

Leermateriaal dat zonder financiële beperkingen toegankelijk is, wordt **gratis** of **vrij toegankelijk** leermateriaal genoemd, zie Figuur 2.

2. Rechten op aanpassing

- aanpasbaar (gebruikers hebben toestemming tot aanpassing)
- niet-aanpasbaar (gebruikers hebben geen toestemming tot aanpassing)

Figuur 2 Raamwerk toegang en rechten op aanpassing van digitale leermaterialen

Achtergrondinformatie bij dit raamwerk:

- Voor het open leermateriaal (zonder beperkingen of met niet-financiële beperkingen) zijn de aanpassingsrechten gerangschikt van meest (100%) tot geen rechten om aan te passen. Licenties bieden de voorwaarden voor aanpassing. In de figuur hebben we de veelgebruikte [Creative Commons](#)-licenties overgenomen. Deze licenties gaan over de rechten die makers aan anderen geven om hun werken te behouden, te gebruiken, aan te passen en te verspreiden en de voorwaarden waaraan moet worden voldaan wanneer van die rechten gebruik wordt gemaakt. De licenties gaan niet over de beperkingen op de toegankelijkheid tot de werken.
- In de figuur is ook te zien dat twee Creative Commons licenties geen rechten op aanpassing geven door de ND (*Non Derivative*) voorwaarde.
- Voorkeuren voor een combinatie van aanpassings- en toegangsrechten zijn afhankelijk van de context. Een docent kan bijvoorbeeld de voorkeur geven aan aanpasbaar leermateriaal, en kan onverschillig staan tegenover al dan niet vrije toegang. Een lerende zal in veel gevallen alleen geïnteresseerd zijn in vrije toegang en niet in aanpasbaarheid. Maar diezelfde lerende kan, wanneer de didactische werkvorm dat noodzakelijk maakt, ook geïnteresseerd zijn in aanpasbaarheid. Denk bijvoorbeeld aan praktijken van Open Pedagogy (voor voorbeelden, zie het [Open Pedagogy Notebook](#)).
- Een veel voorkomende niet-financiële beperking wanneer toegang voor iedereen beschikbaar is, is de verplichting om een gratis account aan te maken om toegang te krijgen.
- De meest voorkomende situatie voor niet-financiële beperkingen, met toegang voor een beperkte groep, is lidmaatschap van een groep (instelling of (vak)community).
- Er is gekozen voor een pragmatische kijk op openheid. Kwesties als technische openheid (voor toegang tot het leermateriaal zijn alleen open source tools en platforms toegestaan) of eisen aan inhoud (bv. inclusief, toegankelijk voor mensen met een beperking) zijn buiten beschouwing gelaten.
- De grootte van een vlak geeft geen relatief belang van dat vlak ten opzichte van de andere vlakken weer.

In dit raamwerk zijn enkele categorieën leermaterialen gepositioneerd die in de context van open leermaterialen veel voorkomen: “open”, “semi-open”, en “commercieel”. Dat stelt ons in staat deze typen te definiëren, gebruikmakend van de karakteristieken “toegankelijkheid” en “mate van aanpasbaarheid”.

Voor zover wij weten lijkt alleen voor de categorie “Open leermaterialen” (Open Educational Resources, afgekort tot OER) een algemeen gangbare definitie te bestaan. Hier gebruiken wij deze definitie in de formulering van [Creative Commons](#): “Open Educational Resources (OER) are teaching, learning, and research materials that are either (a) in the public domain or (b) [licensed](#) in a manner that provides everyone with free and perpetual permission to engage in the [5R activities](#).”

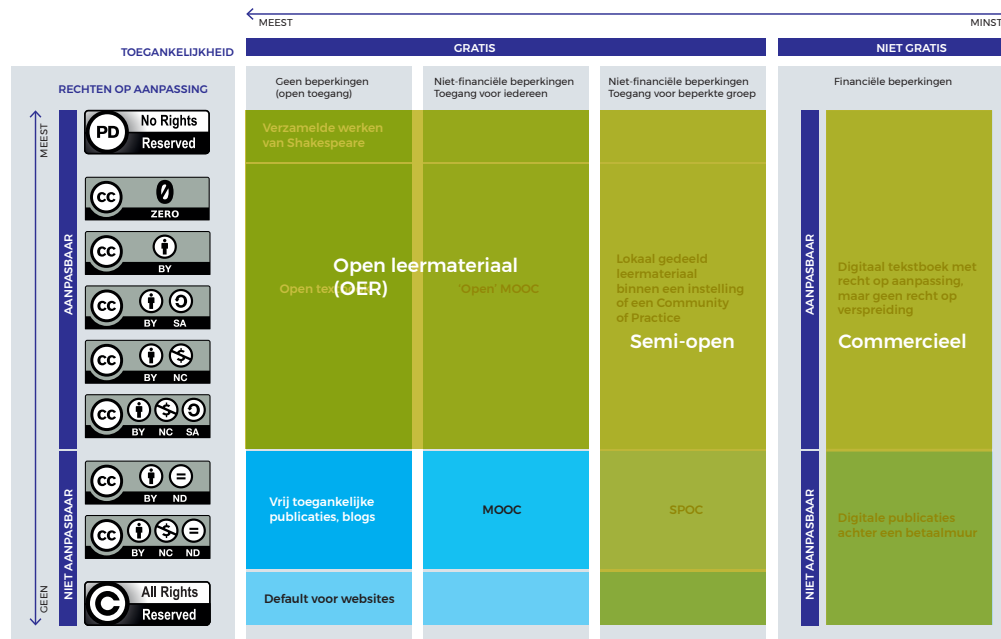
- Retain – make, own, and control a copy of the resource
- Reuse – use your original, revised, or remixed copy of the resource publicly
- Revise – edit, adapt, and modify your copy of the resource
- Remix – combine your original or revised copy of the resource with other existing material to create something new
- Redistribute – share copies of your original, revised, or remixed copy of the resource with others

In termen van het raamwerk definiëren we de volgende categorieën leermateriaal:

- **Semi-open** materialen zijn onderwijs-, leer-, en onderzoeksmaterialen die beschikbaar zijn voor een beperkte groep personen en uiteindelijk in licentie worden gegeven op een manier die iedereen in deze groep gratis en eeuwigdurend toestemming geeft om de 5R-activiteiten uit te voeren, zij het met de restrictie dat herverspreiding alleen binnen de beperkte groep gebeurt.
- **Commercieel** materiaal is onderwijs-, leer- en onderzoeksmateriaal dat alleen beschikbaar is onder financiële beperkingen.
- **Gesloten** materiaal is onderwijs-, leer- en onderzoeksmateriaal dat niet beschikbaar is voor een persoon of een groep personen. Deze definitie is afhankelijk van het perspectief van de belanghebbende. Bijvoorbeeld semi-open leermateriaal, beschikbaar voor een groep, is gesloten voor personen buiten die groep. Deze categorie kan daarom niet in het raamwerk worden gepositioneerd.
Gesloten leermateriaal is een lastige in dit rijtje, omdat het kenmerk “gesloten” of “niet-gesloten” niet persoonsonafhankelijk, objectief is vast te stellen. Meestal wordt deze term gebruikt als eigenlijk commercieel leermateriaal wordt bedoeld.

Om het raamwerk te illustreren zijn enkele voorbeelden toegevoegd in Figuur 3.

We verwijzen naar de lijst met termen in de bijlage voor de definitie van in de figuur gebruikte typen leermaterialen.

Figuur 3 Raamwerk toegang en rechten op aanpassing van digitale leermaterialen inclusief voorbeelden

We willen in het bijzonder wijzen op het voorbeeld “Default voor websites” linksonder in de figuur. Indien op een website geen verdere mededelingen over gebruik ervan te vinden, is gelden de voorwaarden “Geen beperkingen op toegang” en “All Rights Reserved”².

Hoe gebruik je open leermaterialen in je onderwijs?

Eerder is al beschreven wat de meerwaarde van het gebruik van open leermaterialen voor de verschillende stakeholders kan zijn. Daarnaast biedt het gebruik van open leermaterialen ook mogelijkheden om een impuls te geven aan didactische ontwikkelingen binnen je instelling.

Er zijn veel verschillende mogelijkheden om open leermaterialen in te zetten in je onderwijs. Hoe je dit doet hangt af van de opleidingsvisie en het didactisch model dat je hanteert. Het is dan ook belangrijk om bij de start van deze docentprofessionalisering goed na te denken over de bedoeling die je als docent of opleiding hebt bij de inzet van open leermaterialen.

We zien in het hoger onderwijs trends naar meer flexibel en gepersonaliseerd onderwijs. Andere ontwikkelingen zijn authentiek, hybride, actief, blended en sociaal leren. Dit betekent in de praktijk dat niet het vooraf bedachte programma, maar de beginsituatie van de student, vraagstukken uit de praktijk of persoonlijke leervragen van de student het vertrekpunt voor leren zijn. Daarnaast zien we vanuit de ontwikkeling naar meer eigenaarschap voor de lerende ook kansen om studenten een rol te geven in het maken of aanvullen van (open) leermaterialen. Hier liggen kansen voor actief leren en ervaring opdoen in het creëren van content. Dit is een vorm van activerende didactiek en kan het leren meer betekenisvol maken, in lijn met het didactisch framework *Open Pedagogy*^{3,4}.

Deze trends vragen van ons als opleidingen om anders na te denken over hoe we ons onderwijs inrichten. Nu zijn vaak de opdrachten, de vakken, de contactbijeenkomsten met docenten of de toetsing leidend in het leerproces. Een manier om meer regie bij studenten te leggen is hen, onafhankelijk van de docent of het programma, toegang te geven tot de kennisbasis en leerinhouden van de opleiding. Juist hier kunnen open leermaterialen van grote meerwaarde zijn en het eigenaarschap van de student en de flexibiliteit in de opleiding vergroten. Enkele voorbeelden:

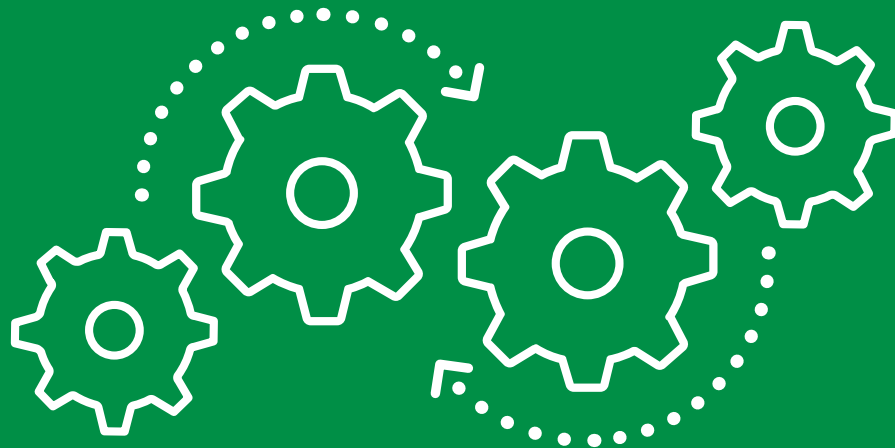
Voorbeeld 1: in steeds meer opleidingen wordt gewerkt met leeruitkomsten. Dit betekent dat de uitkomsten van een studiejaar, periode of fase in de opleiding vastliggen, maar studenten veel ruimte hebben in de weg naar die uitkomsten toe. Binnen bijvoorbeeld Fontys Hogeschool Kind en Educatie (FHKE) vertrekken studenten enerzijds vanuit de leeruitkomsten, maar worden ze ook al vroeg in de opleiding geconfronteerd met het werkveld⁵. Dit laatste roept vaak persoonlijke leervragen op. Als studenten vervolgens moeten wachten tot het onderdeel waarin ze interesse hebben op het programma staat, ben je het momentum van urgentie en intrinsieke motivatie kwijt. De docenten van FHKE realiseerden zich toen hoe belangrijk het is dat je de inhouden van de opleiding toegankelijk maakt voor studenten, zodat ze de leermaterialen hierbij optimaal kunnen benutten.

Voorbeeld 2: er zijn opleidingsmodellen waarin een vraagstuk of challenge het vertrekpunt voor leren is. Denk aan challenge_based learning⁶, Design Thinking⁷ en andere meer open opleidingsmodellen. Deze vraagstukken zijn vaak authentiek en complex en er is vooraf geen juist antwoord gedefinieerd. Het betekent dat studenten, vaak in groepen, aan een vraagstuk gaan werken en gaandeweg tegen vragen aanlopen. Ze willen dan kennis en vaardigheden opdoen die het oplossen van het vraagstuk kan bevorderen. In de rol als begeleider of vakexpert is het belangrijk dat je in kan spelen op de actuele vraag naar kennis en vaardigheden. Het is dan prettig als je studenten kunt verwijzen naar goede (open) leermaterialen om zich verder te verdiepen in onderwerpen, ook omdat het niet haalbaar is om voor alle studenten of studentgroep hierin aanbod te verzorgen.

Voorbeeld 3: als je studenten actief met de inhoud van je 'Body of Knowledge' wil laten leren liggen er kansen om studenten zelf leermaterialen te laten ontwikkelen bij concepten uit de kennisbasis. Studenten verdiepen zich op basis van interesse of urgentie in een concept van de kennisbasis en in de verwerking van de kennis vertalen ze dit naar leermaterialen. Dit kan een kennisclip, een artikel (bijvoorbeeld op Wikipedia), een presentatie of andere aantrekkelijke vorm zijn. Naast hun presentatie en digitaliseringsvaardigheden zijn ze ook actief met kennisverwerking bezig. Door samen met medestudenten en docenten kritisch naar de ontworpen materialen te kijken ontstaat er een kritische dialoog over de inhoud en de wijze van representeren. Hier liggen veel kansen voor diepgaand leren. Uiteindelijk kunnen de beste of kwalitatief goede materialen ook gedeeld worden op een platform voor open leermaterialen zodat ze ook voor andere docenten en studenten toegankelijk zijn. Deze werkwijze is extra interessant voor studenten in educatieve opleidingen, omdat ze hierbij meteen na kunnen denken over hoe de materialen het leren optimaal kunnen ondersteunen (didactisch).

Ook in meer programma- of docentgestuurde opleidingsvisies kunnen open leermaterialen van meerwaarde zijn. Enerzijds voor de docent, omdat die kan putten uit een grotere database aan materialen en ideeën voor leeractiviteiten dan alleen binnen de eigen vakgroep of instelling. Anderzijds als aanvullende materialen voor de studenten om zich middels zelfstudie nog meer te verdiepen in een onderwerp of te zoeken naar materialen die beter aansluiten bij hun oriëntatie op leren. Je maakt daarmee het onderwijs minder afhankelijk van die ene docent.

In deze proeftuin is verder intensief samengewerkt met leden van de Special Interest Group Open Education en met SURF.

Werkwijze in de praktijk

Dit werkpakket biedt handvatten voor onderwijsinstellingen om zelf een professionaliseringsinitiatief te realiseren rond onderwijs met open leermaterialen. Dit professionaliseringsinitiatief heeft de vorm van een leergang bestaande uit zes bijeenkomsten, waarbinnen deelnemers aan de slag gaan met open leermaterialen binnen hun eigen onderwijscontext. Het geheel wordt begeleid door één of meerdere facilitators uit de instelling.

In de volgende alinea's worden leerdoelen en succescriteria beschreven, worden aandachtspunten voor de organisatie beschreven en wordt een overzicht gegeven van de opbouw van het programma. De materialen in de bijlagen geven gedetailleerde informatie over de inrichting en uitvoering van de sessies.

Leerdoelen

Na afloop van de proeftuin Onderwijs met open leermaterialen is de docent in staat om:

1. Te beschrijven wat de definitie is van open leermaterialen, welke verschillende vormen er voorkomen en wat de kenmerken daarvan zijn.
2. Open leermaterialen op de juiste wijze in te zetten in de (eigen) onderwijspraktijk, of dat proces te ondersteunen.
3. Actief bij te dragen aan de toepassing van open leermaterialen in de onderwijspraktijk.

Succescriteria

Voor elk leerdoel zijn de volgende succescriteria geformuleerd. Hierbij is het belangrijk om te vermelden dat niet alle succescriteria in één ontwerp toegepast hoeven te worden.

1. De deelnemer is in staat om te beschrijven wat de definitie is van open leermaterialen, welke verschillende vormen er voorkomen, en wat de kenmerken daarvan zijn.
 - De deelnemer kan het verschil omschrijven tussen open, semi-open, commerciële en gesloten leermaterialen.
 - De deelnemer is bekend met de meerwaarde die over het algemeen aan het gebruik van open leermaterialen wordt toegeschreven.
 - De deelnemer kan de digitale infrastructuur rond open leermaterialen gericht op het Nederlandse hoger onderwijs beschrijven.
2. De deelnemer is in staat om open leermaterialen op de juiste wijze in te zetten in de (eigen) onderwijspraktijk, of dat proces te ondersteunen.

- De deelnemer is bekend met de processtappen *maken, opslaan, delen/publiceren, verzamelen, zoeken, vinden, (her)gebruiken en toepassen*.
- De deelnemer kan de voorgenoemde processtappen op de juiste wijze in de praktijk brengen, en daarbij gebruik maken van relevante tools en sources:
 - Maken: auteurtools, zoals Wikiwijs maken, Office, Xerte of Articulate;
 - Delen/publiceren: repository's, zoals wikiwijs, SURFsharekit, (juist inzetten CC licenties);
 - Zoeken en vinden: generieke zoekmachines (zoals edusources), vakcollecties (zoals Europeana voor artistieke vakken), of specifieke formats (zoals YouTube voor AV of Slideshare voor presentaties).
- De deelnemer is bekend met de functies van de tool edusources en in staat deze functies te gebruiken voor het *delen/publiceren, zoeken en vinden* van leermaterialen.
- De deelnemer is in staat de kwaliteit van de open leermaterialen methodisch te beoordelen.
- De deelnemer past de regels van het auteursrecht en open licenties (cc-licenties) die van toepassing zijn op open leermaterialen op de juiste wijze toe.

3. De deelnemer is in staat open leermaterialen op didactisch verantwoorde wijze in te zetten in de (eigen) onderwijspraktijk.

- De deelnemer draagt op een kritische wijze bij aan verbetering van het aanbod van open leermaterialen.
- De deelnemer kan uitleggen wat de karakteristieken zijn van Open Pedagogy.
- De deelnemer is in staat (om de karakteristieken van) Open Pedagogy toe te passen in de eigen in de onderwijspraktijk.
- De deelnemer kan andere collega's informeren over het nut van open leermaterialen en Open Pedagogy door enkele voordelen te benoemen.

Vorm

Voor deze proeftuin is gebruik gemaakt van de volgende bouwstenen met betrekking tot kenmerken van de professionalisering (Schildkamp et al., 2021):

- Actief leren: Alle fases vergen actieve deelname van de docenten.
- Samenwerkend leren: Docenten en ondersteuners werken samen in een multidisciplinair team.
- Relateren aan de eigen praktijk: Docenten kunnen de gevonden open leermaterialen gebruiken in hun eigen onderwijspraktijk, of zelf open leermaterialen uit hun eigen praktijk delen met anderen.

Voor deze proeftuin is gebruik gemaakt van de volgende bouwstenen met betrekking tot docentkenmerken:

- Ervaren autonomie: De docenten ervaren de autonomie om zelf hun onderwijs (anders) vorm te geven met open leermaterialen.
- Individuele behoeftes en interesses: De proeftuin biedt de mogelijkheid om zelf stappen uit het proces te selecteren die voor de deelnemers relevant zijn.

Inhoud en opzet

De proeftuin Onderwijs met open leermaterialen bestaat uit zes bijeenkomsten. In deze bijeenkomsten gaan docenten en ondersteuners, onder begeleiding van facilitators, samen aan de slag gaan met (planvorming voor) het ontwikkelen en publiceren van een open leermateriaal, of het inbedden daarvan in hun eigen onderwijs.

We adviseren instellingen die met deze proeftuin aan de slag willen gaan om twee facilitators aan te stellen.

Deze facilitators:

1. Zijn gezamenlijk ongeveer 40 uur beschikbaar voor het organiseren van de proeftuin op basis van dit werkpakket, en het uitvoeren van de bijeenkomsten.
 2. Beschikken samen over gedegen kennis van de thema's *onderwijs met open leermaterialen* en *onderwijsontwerp*.
 3. Zijn bij voorkeur op de hoogte van initiatieven van onderwijs met open leermaterialen binnen de instelling, en zijn bereid om deze inzichten met de deelnemers te delen.
- De facilitators nodigen de deelnemers uit, en gaan op basis van de materialen in de bijlagen aan de slag met het plannen van de sessies.

Wij raden daarbij aan om:

1. Groepen samen te stellen waarin zowel docenten als ondersteuners vertegenwoordigd zijn.
2. Een groepsgrootte te hanteren van maximaal 20 personen.
3. Bij de samenstelling van de teams rekening te houden met het kennis- en ervaringsniveau van de individuele teamleden t.a.v. onderwijs met open leermaterialen, zodat enigszins homogene groepen ontstaan.
4. Het programma zo in te richten dat tijdens de sessies ruimte is voor voorbeelden van inzet van open leermaterialen binnen de eigen instelling.
5. Het programma zo in te richten dat deelnemers tussen de sessies door voldoende tijd hebben voor het uitwerken van opdrachten en het voorbereiden van de groeps-presentaties.
6. Gebruik te maken van een Whiteboardapp en een quiztool.

N.b. De tweede sessie van deze proeftuin wordt door de deelnemende instelling vormgegeven aan de hand van het stappenplan '[Herontwerp je onderwijs met leermaterialen van anderen](#)'. We adviseren instellingen hier voorafgaand aan de proeftuin goed op te oriënteren.

De proeftuin bestaat uit de volgende bijeenkomsten:

Sessie 1 | Formuleren van leervragen in teams

Tijdens deze bijeenkomst maken de deelnemers kennis, en worden praktische samenwerkingsverbanden gesmeed. In elk verband is bij voorkeur ten minste 1 docent en 1 ondersteuner aanwezig. Zo ontstaan interdisciplinaire teams die elkaar kunnen helpen en van elkaar kunnen leren. De deelnemers formuleren persoonlijke leervragen waar zij gedurende de proeftuin aan zullen werken.

N.b. Afhankelijk van het publiek van de proeftuin en de karakteristieken van de instellingen waar deze plaatsvindt kan in deze sessie al een vooruitblik worden gegeven naar het onderwerp Open Pedagogy. Gebruik hiervoor de bronnen die worden beschreven bij sessie 5.

Sessie 2 | De basis van open leermaterialen

Tijdens deze bijeenkomst leren de teams de basis van open leermaterialen, auteursrechten en de infrastructuur die er bestaat rondom het delen, zoeken en (her)gebruiken van open leermaterialen. Ook is hier ruimte voor verdieping in de tool *edusources*, Leermaterialen uit de training [Herontwerp je onderwijs met leermaterialen van anderen](#) tref je ook aan in *edusources*.

Noot: edusources.nl is sterk in ontwikkeling. Er is een support-pagina ingericht waarop je naast algemene informatie over edusources ook handleidingen en instructievideo's over het uploaden en publiceren van leermaterialen aan treft. De pagina is te benaderen via [edusources.nl](#).

Sessie 3 | Werksessie Eigen context

De deelnemers gaan in deze bijeenkomst aan de slag met open leermaterialen in de eigen context. Zij bepalen op basis van de eerdere bijeenkomsten welke onderwerpen voor hen relevant zijn, en gaan met deze onderwerpen aan de slag. Zo werken zij aan een plan voor het inzetten van open leermaterialen binnen hun eigen onderwijs, en alles wat daarvoor nodig is. Ook bereiden de deelnemers een presentatie voor waarin zij de andere teams informeren over de thema's die van toepassing waren, en welke keuzes zij ten aanzien van deze thema's gemaakt hebben.

Sessie 4 | Groepspresentaties

Tijdens deze bijeenkomst delen de deelnemers de opbrengsten uit de vorige sessie met elkaar, en lichten zij de gemaakte keuzes toe.

Sessie 5 | Open Pedagogy

In deze bijeenkomst zetten de deelnemers de volgende stap, en denken na over manieren om studenten te betrekken bij Open Pedagogy initiatieven. In teams ontwerpen zij onderwijsactiviteiten waarbij studenten een bijdrage leveren aan het ontstaan of het doorontwikkelen van open leermaterialen.

Sessie 6 | Eindpresentaties en vooruitblik

Door middel van presentaties informeren de teams elkaar over de onderwijsactiviteiten die ze in de vorige sessie hebben ontwikkeld, proberen zij hun eigen leervragen uit de eerste sessie te beantwoorden en geven zij elkaar een overzicht van de opbrengsten van hun deelname deze proeftuin. Ook denken de deelnemers na over handvatten om het gesprek met collega docenten aan te gaan.

Evaluatie

De Zone Docentprofessionalisering van het Versnellingsplan hoort graag uw ervaringen. Daarom vragen wij docenten van de proeftuin om een vragenlijst in te vullen. De resultaten worden gebruikt om de proeftuin te verbeteren en om andere instellingen in het hoger onderwijs te inspireren. Op de website www.versnellingsplan.nl worden de uitkomsten van de evaluatie gedeeld. Deze uitkomsten worden met enige regelmaat bijgewerkt als er nieuwe data beschikbaar is.

Voor wie?

Er zijn twee verschillende vragenlijsten:

1. Een vragenlijst voor de facilitator van de proeftuin
2. Een vragenlijst voor de deelnemers

Wanneer?

De deelnemers en de facilitator vullen de vragenlijst in tijdens of na de laatste bijeenkomst.

Hoe?

De vragenlijst kan digitaal worden ingevuld. De digitale links en QR-codes staan hieronder weergegeven.

Voor vragen kunt u mailen naar de onderzoekers van de Zone Docentprofessionalisering:

Dorien Hopster-den Otter, d.denotter@utwente.nl

Marlies ter Beek, m.terbeek@utwente.nl

Vragenlijst facilitator

Nederlandstalig

De Nederlandstalige vragenlijst voor de facilitator is [hier](#) te vinden:
Of via de volgende QR-code:

Vragenlijst facilitator

Engelstalig

De Engelstalige vragenlijst voor de facilitator is [hier](#) te vinden:
Of via de volgende QR-code:

Vragenlijst deelnemers

Nederlandstalig

De Nederlandstalige vragenlijst voor de deelnemers is [hier](#) te vinden:
Of via de volgende QR-code:

Vragenlijst deelnemers

Engelstalig

De Engelstalige vragenlijst voor de deelnemers is [hier](#) te vinden:
Of via de volgende QR-code:

Lijst van termen

Term	Omschrijving
Leermateriaal ¹⁶	Creatief werk ingezet voor onderwijsdoeleinden, zoals teksten, afbeeldingen, geluid of video, die digitaal beschikbaar zijn. Dit zijn materialen die docenten aanbieden aan een student of materialen die de student zelfstandig vindt en gebruikt bij de studie. Leermateriaal kan bestaan uit losse materialen zoals weblectures of artikelen, maar ook uit samengestelde materialen, zoals open cursussen. Alles wat je inzet binnen je onderwijscontext/onderwijsleerproces, kun je zien als leermateriaal.
MOOC ¹⁷	Massive Open Online Course. Een gratis online cursus, ontworpen voor grote aantallen deelnemers, toegankelijk voor iedereen met een internetverbinding, overal, zonder toegangskwalificaties, waarbij online een volledige cursuservaring wordt geboden.
Open Pedagogy ³	Open Pedagogy is een paraplu van didactische werkvormen waarop één of meer van de volgende karakteristieken van toepassing is: 1. Lerenden werken aan leertaken waarbij de waarde die ze toevoegen open toegankelijk is zodat anderen er toegang toe hebben, dit kunnen delen en opnieuw waarde kunnen toevoegen; 2. Leertaken worden uitgevoerd door lerenden die via open netwerken (inclusief social media) met elkaar verbonden; 3. Via leertaken dragen lerenden bij aan kenniscreatie door aanpassing, hergebruik of combineren van open beschikbare content/kennisobjecten en het open beschikbaar stellen van het resultaat; 4. Bij leertaken wordt gebruik gemaakt van Open Educational Resources en content die beschikbaar is op open netwerken.
Open tekstboek ¹⁸	Een tekstboek dat onder een open licentie gepubliceerd is en online beschikbaar wordt gesteld voor vrij gebruik door studenten, docenten en het publiek
SPOC ¹⁹	Small Private Online Course. Een versie van een MOOC die lokaal wordt gebruikt met on-campus studenten; SPOC's hebben een beperkte inschrijvingsgraad en worden vaak gebruikt als onderdeel van een cursus voor studiepunten

Referenties

1. Schuwer, R. & Janssen, B. (2021a). *Een raamwerk voor ordenen van typen digitale leermaterialen*. www.robertschuwer.nl/?p=3180
2. Ius Mentis (2018). *Beperkingen op het auteursrecht*. www.iusmentis.com/auteursrecht/nl/vw/beperkingen/
3. Jacobi, R., Schuwer, R. & van der Woert, N. (2019). *Thema-uitgave Open Pedagogy. Er is meer Open Pedagogy dan je denkt!* SURF, Nederland. communities.surf.nl/files/Artikel/download/ac712e1c6f49ad-22fba0636b8cfe0cb5_thema-uitgave-open-pedagogy-v10.pdf
4. Jacobi, R., de Jong, M., & Post, M. (2021). *Model Open Pedagogy en studentbetrokkenheid*. blog3.han.nl/hanicto/model-open-pedagogy-en-studentbetrokkenheid/
5. Dochy, F. (2015). *High impact learning anno 2022: model voor de toekomst – Over aanpak en sturing*. www.kwaliteitvanonderwijs.nl/wp-content/uploads/2015/04/Essay-Filip-Dochy.pdf
6. www.challengebasedlearning.org
7. www.ideo.com/post/design-thinking-for-educators
8. SURF (no date). *Kennismaking open leermaterialen*. www.surf.nl/waarom-aan-de-slag-met-open-leermaterialen?dst=n5074
9. Open University (no date). *Why use open practices and resources?* www.open.edu/openlearncreate/mod/oucontent/view.php?id=82522
10. McGill, L., Currier, S., Duncan, C., & Douglas, P. (2008). *Good intentions: improving the evidence base in support of sharing learning materials*. repository.jisc.ac.uk/265/2/goodintentionsbusinesscases.pdf
11. UNESCO (2019). *Recommendation on Open Educational Resources (OER)*. http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=49556&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html
12. Post, M. (2020). *Het DLWO2021 project vs de nieuwe strategische agenda hoger onderwijs*. blog3.han.nl/hanicto/het-dlwo2021-project-vs-de-nieuwe-strategische-agenda-hoger-onderwijs/
13. Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT Zone Naar digitale (open) Leermaterialen (2020). *Visiedocument leermaterialen in 2025: De optimale mix van leermaterialen in 2025, met bouwstenen om deze mix samen te kunnen stellen en gebruiken*. Utrecht: SURF. versnellingsplan.nl/wp-content/uploads/2020/10/Digitale-leermaterialen-Visiedocument-leermaterialen.pdf
14. Schuwer, R., & Janssen, B. (2021b). *De waarde van en vraagstukken rond open leermaterialen*. www.robertschuwer.nl/?p=3263
15. SIG Open Education (2021). *Open Pedagogy: Engage your students!* create.piktochart.com/output/54183315-info-graphic-open-pedagogy
16. www.surf.nl/wat-zijn-open-leermaterialen?dst=n5039
17. Mulder, F., & Jansen, D. (2015). MOOCs for opening up education and the Open-upEd initiative. In C. J. Bonk, M. M. Lee, T. C. Reeves, & T. H. Reynolds (Eds.), *MOOCs and open education around the world*. Routledge. www.researchgate.net/publication/286924947_MOOCs_for_Opening_Up_Education_and_the_OpenupEd_initiative
18. en.wikipedia.org/wiki/Open_textbook
19. en.wikipedia.org/wiki/Small_private_online_course

Het Versnellingsplan Onderwijsinnovatie met ICT is een vierjarig programma van SURF, Vereniging Hogescholen en de VSNU dat inzet op het samenbrengen van initiatieven, kennis en ervaringen en snel en concreet aan de slag gaan met kansen voor het hoger onderwijs. Dit gebeurt in acht verschillende 'zones'. In de versnellingszone Docentprofessionalisering werken 17 instellingen aan de hand van vijf thema's aan de facilitering en professionalisering van docenten in hbo en wo.

Meer informatie en onze publicaties vind je op
www.versnellingsplan.nl